

UOT 004:338.242

Əliquliyev R.M.¹, Əliyev Ə.Q.²

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

¹secretary@iit.ab.az, ²alovsat_qaraca@mail.ru

İQTİSADİYYATIN YAŞILLAŞDIRILMASI İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİNİN İNKİŞAFINDA YENİ MƏRHƏLƏ KİMİ

İnformasiya cəmiyyəti şəraitində yaşıl iqtisadiyyatın mahiyyəti və həmin sahədə olan müvafiq təşəbbüslər və çağırışlar təhlil olunmuşdur. Yaşıl iqtisadiyyatın əsaslandığı prinsiplər izah edilmiş və yaşıllaşdırma prosesi cəmiyyətin iqtisadi inkişafında yeni mərhələ kimi təqdim olunmuşdur. Cəmiyyətin bütün sahələrində və iqtisadi fəaliyyət sferasında yaşıl təfəkkürün və həyat tərzinin formalaşmasına, keçidin zəruriliyi əsaslandırılmışdır. Yaşıl iqtisadiyyatın formalaşması ilə əlaqədar Azərbaycandakı vəziyyət təhlil olunmuş və onun zərərli aspektlərinin qarşısının alınması tədbirləri təklif olunmuşdur.

***Açar sözlər:** yaşıl iqtisadiyyat, yaşıl təfəkkür, yaşıllaşdırma texnologiyaları, yaşıl iqtisadiyyat təşəbbüsləri.*

Giriş

Azərbaycanda iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi, innovativ inkişafı, rəqabət qabiliyyətinin artırılması, qlobal iqtisadi böhran şəraitində enerji səmərəliliyinin təmini, ilk növbədə, iqtisadi artıma istiqamətləndirilsə də, əslində əsas məqsəd hər bir insanın həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, neft-qaz resurslarından asılılığı aradan qaldırmaq, qeyri-neft sektorunu inkişaf etdirməklə gələcək nəsillərin dayanıqlı normal rifah şəraitinin təmin edilməsidir. Bu məsələ hazırda formalaşdırılmaqda olan İnformasiya Cəmiyyəti iqtisadiyyatının prinsipləri əsasında davamlı inkişafın təmini kimi müəyyənləşdirilmişdir. Bu isə dünya və ölkə miqyasında istehsalın və istehlakın ekoloji balanslaşdırma əsasında həyata keçirilməsini zəruri edir.

Ölkənin ümumi inkişafında ətraf mühitin qorunmasını xarakterizə edən əsas proqram - Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Proqram hələ 2003-cü ildə qəbul edilmişdir [1, 2]. Həmin proqramın məntiqi davamı kimi 2012-ci ildə qəbul edilən “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının [3], həmçinin “Azərbaycan Respublikasında İnformasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiyanın” [4] da əsas hədəflərindən biri ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaqdır. Konsepsiyanın əhatə etdiyi dövrdə iqtisadiyyatın yaşıllaşdırılması, alternativ (bərpa olunan) enerji mənbələrindən istifadə prosesləri daha da sürətləndiriləcəkdir.

Hazırda dünyanın əksər ölkələrində iqtisadi artım ətraf mühitin deqradasiyası, çirklənmə səviyyəsinin artması, təbii resursların tükənməsi, biosferin pozulması və iqlim dəyişikliyi kimi mənfi təzahürlərlə müşahidə olunur. Bu isə insan sağlamlığına zərər vurur və sonrakı nəsillərin normal inkişafına mane olur. Başqa sözlə, insanın rifah halının yüksəlməsinə xidmət edən iqtisadiyyat, onun həyatının yaxşılaşmasına əngəl olur və sağlamlığını təmin etmir. Ona görə də yeni İnformasiya cəmiyyəti şəraitində modernləşmənin istiqaməti iqtisadi inkişafı təmin edən elə mütərəqqi innovativ texnologiyalara yönləndirilməlidir ki, ətraf təbii mühitin münbitliyi və əlverişliliyi saxlanılsın və yaxşılaşdırılsın. Belə olan halda ekoloji təhlükəsizlik həm iqtisadi artım, həm də insanın özünün daha yaxşı və sağlam mövcudluğu üçün həlledici amilə çevrilir.

İnformasiya cəmiyyəti şəraitində iqtisadiyyatın yaşıllaşdırılmasına keçidin səbəbləri, vəzifələri və prinsipləri

Yaşıl iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafı konsepsiyası resursyönümlü iqtisadiyyat, ətraf mühitin iqtisadiyyatı, yaşıl texnologiyalar və s. kimi bir çox istiqamətləri özündə birləşdirir. Yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyasına əks olan “qəhvəyi iqtisadiyyat” isə resurslardan

daha çox istifadəyə, aşağı enerji səmərəliliyinə, dayanıqlı olmayan enerji mənbələrindən asılılığa və yüksək dərəcədə iqlim riskinə əsaslanır.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı kimi beynəlxalq təşkilatlar “yaşıl inkişaf” və ya “yaşıl iqtisadiyyat”ı ekoloji təhlükəsizliyi təmin edən mal və xidmətlərin istehsal və istehlakını, həmçinin yaşıl inkişafa və texnologiyalara yatırılan investisiyaları nəzərdə tutan bir proses kimi qəbul edirlər [5]. Bu baxışda ekoloji davamlılıq təmin edilərkən iqtisadi inkişaf, gəlirlilik, məşğulluq və yoxsulluğun azaldılması amilləri ətraflı şəkildə nəzərdə tutulur.

Yaşıl iqtisadiyyatın formalaşması daha çox qlobal maliyyə-iqtisadi böhrandan perspektivli çıxış istiqamətlərindən biri kimi nəzərdən keçirilir. Yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyası davamlı inkişaf konsepsiyası ilə tam əvəz olunmur. Ancaq dayanıqlığın əldə olunması da demək olar ki, iqtisadiyyatın düzgün formalaşmasından asılıdır. Keçən onilliklər ərzində bəşəriyyət tərəfindən qəhvəyi iqtisadiyyat modeli əsasında yeni sərvətlər yaradılmışdır. Dayanıqlı iqtisadiyyatın inkişafı üçün dünya iqtisadiyyatının yaşılşdırılması zəruridir. Hal-hazırda dünyada və ayrı-ayrı ölkələrdə yeni iqtisadi modelin yaranması əlamətləri çox müşahidə olunur. Qlobal iqtisadi böhran da yaşıl iqtisadiyyatın formalaşmasını daha da zəruri etmişdir. Artıq bir çox dövlətlər tərəfindən hazırlanmış antiböhran proqramlarında ekoloji komponent əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur.

Hazırda yaşıl iqtisadiyyatın hansı prosesləri əhatə etdiyinin dəqiq olaraq müəyyənləşmiş və hamı tərəfindən qəbul edilən konsepsiyası yoxdur. Ayrı-ayrı ölkələr də bu prosesi müəyyən qədər fərqli formalarda qəbul edirlər. Əslində hazırkı dövrdə yaşıl iqtisadiyyat sahəsində müvafiq addımların atılmasının dövlətdən-dövlətə fərqlənməsi normaldır. Çünki iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin insan kapitalı ilə inkişaf etməkdə olan və ya yeni sənayeləşmiş ölkələrin insan kapitalı arasında keyfiyyət baxımından böyük fərq vardır və bu fərq müvafiq ölkələrin yaşıl iqtisadiyyatla bağlı tədbirlərində də özünü göstərir.

Yaşıl iqtisadiyyata keçidin zəruriyyəti üç əsas səbəbdən irəli gəlir [6]:

1. məhdud ərazidə insanın ətraf mühitə təsirinin daimi genişlənməsi və güclənməsi mümkün deyil. Kosmos və okean dərinliklərinin hesabına təsir imkanlarının artırılması da hazırkı mərhələdə və yaxın gələcəkdə çox məhduddur.
2. yer kürəsində bərpa olunmayan təbii ehtiyatlar tükənməz deyil. Əhəlinin sayının daimi artdığı, onların tələbatlarının genişləndiyi şəraitdə, bu tələbatların ödənilməsi və mövcud olan nemətlərin ədalətli bölünməsi böyük problemə çevrilir.
3. nəzərə alınmalıdır ki, yer kürəsinin istənilən yerində insanın fəaliyyəti nəticəsində baş verən hər hansı bir neqativ proses müəyyən zaman ərzində digər yerlərdə də öz təsirini göstərir.

Beləliklə, aydın olur ki, bəşəriyyətin müasir dövrdə üzləşmişdiyi ekoloji, sosial və iqtisadi problemlərin həlli üçün yeni yanaşmalardan istifadə etməlidir. Ona görə də hesab etmək olar ki, “yaşıl” əmək fəaliyyəti, “yaşıl” iqtisadiyyat, “yaşıl” istehsal, “yaşıl” təfəkkür və “yaşıl” həyat tərzini gələcək həyatımızın əsas komponentlərindən birinə çevrilməlidir.

Yaşıl iqtisadi sistemə keçid əsas üç dövrü əhatə edir [7]:

- ✓ I dövr - 2020-ci ilə kimi olan zamanı əhatə edir ki, buraya insanların maariflənməsi və insan kapitalının inkişafı kimi tədbirlər daxil edilir.
- ✓ II dövr - 2020-2030-cu illəri əhatə edir ki, burada yaşıl iqtisadi sistemin elementlərinin formalaşdırılması nəzərdə tutulur.
- ✓ III dövr - 2030-2050-ci illərə təsadüf edir. Bu dövrdə artıq yaşıl iqtisadi sistem nəticə verir və davamlı inkişaf təmin olunur.

İqtisadiyyatın yaşılşdırılması cəmiyyətdə mövcud problemləri dörd əsas kateqoriyaya ayırır: ekoloji, intellektual, siyasi və etik. Yaşıl iqtisadiyyata keçid üçün uyğun şərtlər və şərait yaradılmalıdır. Bunlara milli normativ-hüquqi sənədlər, siyasət, maddi yardımlar və stimullar, dünya bazarı, hüquqi infrastruktur, əmtəə dövriyyəsi və maliyyə yardımı və s. aiddir. BMT-nin

Ətraf Mühit Proqramının (*UNEP*) "Yaşıl iqtisadiyyata, davamlı inkişafa və yoxsulluğun aradan qaldırılmasına keçid yolları" məruzəsində [5] yaşıl iqtisadiyyatın investiya qoyulması zəruri olan 10 əsas sektoru ayrılışdı: kənd təsərrüfatı, tikinti, enerji təchizatı, balıqçılıq, meşə təsərrüfatı, enerji effektivliyi, turizm, nəqliyyat, tullantıların idarə edilməsi, su resurslarının idarə edilməsi.

Yaşıl iqtisadiyyata keçidin iqtisadi mexanizmləri və şərtləri

Yaşıl iqtisadiyyatın formalaşması və inkişaf etdirilməsi mərhələsinə keçidin mexanizmlərinə bunları aid etmək olar: 1) davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun qiymətləndirmə; 2) vergi qoyma sisteminə müvafiq dəyişiklik edilməsi, ekoloji maddələrə diqqət ayırmaqla işçi qüvvəsinə görə vergidən, çirkəndirməyə görə vergiyə keçilməsi; 3) ekoloji məhsulun istehsalını nəzərdə tutan dövlət satınalmaları siyasəti; 4) davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun ekoloji infraqstruktura dövlət investisiyalarının həcmnin artırılması; 5) ekoloji təmiz texnologiyaların yaradılması üzrə tədqiqatlara və işləmələrə dövlət dəstəyi; 6) iqtisadi strategiyalar arasında uyğunlaşmanı təmin etməyə yönəlmiş sosial strategiyalar.

Göstərilənlərlə yanaşı *UNEP* tərəfindən də yaşıl iqtisadiyyata keçid siyasəti və şərtləriylə bağlı tövsiyələr hazırlanmışdır. Belə şərtlərə aiddirlər [8,9]: 1) keçidin səmərəli normativ-hüquqi əsaslarının yaradılması; 2) iqtisadiyyatın sektorlarının yaşillaşdırılmasını stimullaşdıran sahələrdə dövlət investisiyalarının və xərclərinin prioritetliyi; 3) təbii kapitalı tükəndirən sahələrdə xərclərin azaldılması; 4) yaşıl investisiyaların və innovasiyaların stimullaşdırılması üçün vergilərin və digər bazar mexanizmlərinin tətbiqi; 5) təlim və təhsilin yüksəlməsinə investisiya qoyulması; 6) beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi. Bu şərtlər yaşıl iqtisadiyyata keçid zamanı dövlətin rolunun gücləndirilməsinin və dövlət siyasətinin təkmilləşdirilməsinin zəruriliyini bir daha təsdiq edir.

Göründüyü kimi yaşıl iqtisadiyyata keçid şərtləri arasında beynəlxalq əməkdaşlığın və yardımın rolu böyükdür. Belə ki, beynəlxalq ekoloji razılaşmalar yaşıl iqtisadiyyata keçidi asanlaşdırır və stimullaşdırır. Qlobal ekoloji problemlərin həllində, iqtisadi fəaliyyətin ekolojişdirilməsində çoxtərəfli ekoloji razılaşmalarda əhəmiyyətli rol oynaya bilər. BMT-nin iqlim dəyişikliyi haqqında konvensiyası yaşıl iqtisadiyyata keçid prosesinə bütün beynəlxalq ekoloji razılaşmalardan daha böyük təsir göstərə bilər [8].

Yaşıllaşdırma prosesi cəmiyyətin və iqtisadi inkişafın yeni mərhələsi kimi

21-ci əsrin əsas prioriteti olan insan potensialına əsaslanan inkişafın təmin edilməsində bilik və bacarığın əsasını təşkil edən İKT-nin, İC-nin qarşısında bir çox problemlər durur. Müasir dövrün vacib bir istiqaməti biliyə, elm və qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan inkişafa xidmət edən bilən vətəndaşların hazırlanmasıdır. Planetin müxtəlif hissələrində müşahidə edilən tendensiyalar göstərdi ki, Yer kürəsində həyatın qorunması, uzunmüddətli inkişafın təmin edilməsi insanın iqtisadi fəaliyyətində yeni prioritetlərin formalaşmasını tələb edir. Onlardan ən əsasları ətraf mühit ilə qarşılıqlı əlaqədə olan, davamlı inkişafı təmin edən yaşıl iqtisadiyyat, yaşıl həyat tərzii və yaşıl təfəkkür, yaşıl düşüncə, yaşıl intellektir. Yaşıl iqtisadiyyatın formalaşması həm ətraf mühitin qorunmasının, həm də mövcud olan təbii ehtiyatlara və biliyə əsaslanan uzunmüddətli inkişafın təmin edilməsinin əsas yoludur.

Azərbaycanın bu istiqamətdə fəaliyyəti ilk növbədə ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən təsdiq edilmiş İKT strategiyasından irəli gəlirdi [1]. Hazırda davamlı və insan potensialına əsaslanan inkişaf istiqamətində yeni tendensiyalar və yeni çağırışlar əmələ gəlmişdir. Bunlar "yaşıl iqtisadiyyat", "yaşıl həyat tərzii", "yaşıl istehlak", yaxud "yaşıl davranış" kimi səciyyələndirilə bilər. Yaşıl iqtisadiyyat və yaşıl istehsal dedikdə, ilk növbədə, təbiətin qanunlarını nəzərə alan, ətraf mühitə heç bir mənfi təsir göstərməyən və təbii ehtiyatlardan səmərəli və yüksək qənaətlə istifadə edən insanın sənaye və kənd təsərrüfatındakı fəaliyyəti nəzərdə tutulur [6-12].

Hazırkı mərhələdə "yaşıl" bilik və bacarıqlar xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Gələcək əmək bazarı üçün hazırlanan mütəxəssislər həm peşəkar, həm də vətəndaş kimi bu çağırışlara cavab verməlidirlər. Gələcək nəsillərin maraqlarına xidmət edən davamlı və uzunmüddətli inkişaf yalnız bu prinsiplər əsasında mütəxəssislərin hazırlanması şəraitində təmin edilə bilər.

Yaşıl iqtisadiyyatın formalaşdırılması üzrə beynəlxalq təşəbbüslər, təşkilatlar və təcrübələr

BMT-nin Ətraf mühit üzrə İnkişaf Proqramı dəfələrlə yaşıl iqtisadiyyatın formalaşması üzrə təşəbbüslə çıxış etmişdir. Hədəfi gələcəyin iqtisadiyyatını formalaşdırmaqdan ibarət olan "yaşıl iqtisadiyyat" təşəbbüsü üç əsas prinsipə əsaslanmışdır [8,10]: 1) milli və beynəlxalq səviyyələrdə təbii xidmətlərin qiymətləndirilməsi; 2) "yaşıl" iş yerlərinin yaradılması hesabına əhalinin məşğulluğunun təmini; 3) davamlı inkişafın təmini üçün bazar mexanizmlərindən istifadə.

2010-cu ilin iyun ayında Torontoda "20-lik Qrup" dövlətlərin liderləri öz Bəyannaməsində elan etmişdilər ki, dayanıqlı və daha balanslaşdırılmış inkişaf üçün bundan sonra iqtisadi inkişafın sosial və ekoloji nəticələrini nəzərə alan qiymətləndirmə metodlarının istifadəsindən yararlanmaq lazımdır [13].

BMT-nin 2012-ci ildə Braziliyada yüksək səviyyədə keçirilən dayanıqlı inkişaf üzrə Konfransında ("Rio+20") "Dayanıqlı inkişafın və yoxsulluğun aradan qaldırılması kontekstində yaşıl iqtisadiyyat" mövzusu iki əsas məsələdən biri olmuşdur. Bu halda "yaşıl" iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafa keçid prosesinin sürətlənməsinə necə imkan yaradacağına müəyyənləşdirilməsi üçün əlavə tədqiqatların aparılması təklif olunmuşdur [13]. BMT-in Davamlı İnkişaf Konfransında ("Rio+20") hökumətlər qəbul etdilər ki, yaşıl iqtisadiyyat davamlı inkişaf üçün çox mühüm alətdir. "Rio+20" bəyannaməsi informasiya mübadiləsi və potensial imkanların reallığa çevirilməsi ilə yaşıl iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini də qeyd etdi.

Yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı üzrə indiyə qədər 60-a yaxın beynəlxalq təşəbbüsə cəhd olunmuşdur. Onlardan 14-ü beynəlxalq forumların payına düşür. Həmin forumlardakı platformaların əsas hədəfləri informasiya mübadiləsi, elmin və biliyin idarə olunması, qlobal iqlim dəyişkənliyidir.

Yaşıl iqtisadiyyat üzrə fəaliyyət göstərən əsas beynəlxalq təşkilatlar sırasında aşağıdakıları göstərmək olar [5]: 1) Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Ətraf Mühit Proqramı (*UNEP*); 2) BMT İnkişaf Proqramı (*UNDP*); 3) BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (*FAO*); 4) Təbiətin qorunması üzrə Beynəlxalq İttifaq; 5) Təbiət üzrə Dünya Fondu; 6) Beynəlxalq Yaşıl dünya və s.

Biosferanın mühafizəsiylə bağlı məsələlərin həllində BMT aparıcı rola malikdir. Bundan başqa BMT-nin bəzi əsas orqanları və ixtisaslaşdırılmış təşkilatları da müəyyən dərəcədə yaşıl iqtisadiyyat məsələləri ilə əlaqədar işlər yerinə yetirirlər.

XXI əsrin başlanğıcında *UNEP* tərəfindən dünyanın 850 mütəxəssisinin və 30-dan çox ekoloji təşkilatının iştirakıyla qəbul edilən "Qlobal ekoloji perspektiv - 2000"-də qərara alınmışdır ki, yeni minillikdə ətraf mühitin mühafizəsi problemlərinin həlli ancaq birgə səylərlə mümkündür [8].

Yaşıl iqtisadiyyatla bağlı həyata keçirilməkdə olan proqramların əsas təşəbbüskarları sırasında yuxarıda adı çəkilən əsas təşkilatlarla yanaşı Norveç, Danimarka, Avstraliya, Almaniya, İspaniya və İsveç kimi fəal ölkələr vardır.

Yaşıl iqtisadiyyatın inkişafında ayrı-ayrı ölkələrin təcrübəsindən danışarkən onların həyata keçirdikləri islahatları və istifadə etdikləri mexanizmləri nəzərdən keçirmək lazımdır. Beləki, hər bir ölkənin bu sahədə özünəməxsusluğu vardır. Yaşıl iqtisadiyyatın inkişafında istifadə oluna biləcək mexanizmlərin aşağıdakı variantlarını qeyd etmək olar [14-16]: 1) ekoloji vergi islahatları və alətləri (məsələn, karbon vergisi, vergi güzəştləri və ixtisarları); 2) intensiv çirkləndirməyə görə cərimə; 3) ekoloji layihələrin mükafatlandırılması üçün yaşıl subsidiyalar, qrantlar, kreditlər; 4) ekoloji cəhətdən zərərli fəaliyyətlərə subsidiyaların verilməsinin aradan

qaldırılması; 5) birbaşa dövlət xərcləri (məsələn, ekoloji təmiz infrastruktur və ya təmiz texnologiya üçün tədqiqat və inkişaf (R & D) fəaliyyətinin təşkili), dolayı dəstək (məsələn, ictimai zəmanətlər və s.).

Böyük Britaniya yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı üçün bu istiqamətdə *Feed-In Tariffs scheme (FITs)* adlı güzəştli tarifdən istifadə edir [17]. Almaniyada isə yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı üçün ekoloji vergi (*Eco Tax*) islahatından istifadə olunur [18].

Yaşıl subsidiyalardan alət kimi istifadə edərəkən xarici mühit amilləri (qloballaşma, beynəlxalq rəqabət, daxili bazar konyukturasi, xüsusilə, istehlakçı psixologiyası və s.) nəzərə alınmalıdır [19, 20].

Yaşıl iqtisadiyyatın formalaşması ilə əlaqədar Azərbaycandakı vəziyyət

Azərbaycanın neft sənayesi ilə yanaşı qeyri-neft sektorunda inkişaf, regionlarda tərəqqi, qlobal iqtisadi məkana inteqrasiya və iqtisadiyyatın rəqabətədavamlılığının yüksəlməsi geriyə dönməz xarakter almışdır. Hazırda Azərbaycan davamlı inkişafın bir komponenti kimi yaşıl iqtisadiyyatın qurulması istiqamətində uğurlu siyasət həyata keçirir.

Ölkədə mükəmməl ekoloji siyasətin yürüdülməsi üçün zəmin vardır. Rio+20 və Yohannesburq Sammitlərinin qərarlarına uyğun olaraq Azərbaycan ekoloji siyasətin və qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsini həyata keçirir [13]. Ekoloji tədbirlər sırasında dövlət proqramlarının və qanunların qəbul edilməsi, yeni idarəçilik prinsiplərinin tətbiqi, milli park şəbəkələrinin genişləndirilməsi, insanların su ilə təminatının daha da təkmilləşdirilməsi, tullantıların idarə olunması və ətraf mühitin qorunması sahəsində müəyyən işlər vardır.

Azərbaycanda ətraf mühit qanunvericiliyinin aşağıdakı prinsipləri yaşıl iqtisadiyyatın inkişafını nəzərdə tutur [21]: 1) sosial-iqtisadi, mənəvi-əxlaqi problemlərin qarşılıqlı həlli; 2) təbii sərvətlərdən dayanıqlı istifadənin təmin edilməsi; 3) ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması və mühafizəsi; 4) ətraf mühitin mühafizəsinin və təbii sərvətlərdən istifadənin tənzim edilməsinə ekosistemli yanaşma; 5) ətraf mühitin çirklənməsinə dair sanksiyalar; 6) təbiətdən istifadənin ödənişli olması; 7) ərazilərdə ekoloji tarazlığın təmin edilməsi və pozulmuş təbii ekoloji sistemlərin bərpa; 8) təbii ehtiyatların səmərəli istifadə olunması və bərpa, təbiətdən istifadənin və ətraf mühitin mühafizəsinin iqtisadi stimullaşdırılmasının tətbiq edilməsi; 9) ətraf mühitin biomüxtəlifliyinin qorunmasının təmin edilməsi; 10) dövlət nəzarəti və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət; 11) ətraf mühitə vurulan zərərin qiymətləndirilməsi; 12) ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişaf, insanın həyatının və sağlamlığının mühafizəsi; 13) ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əhalinin və ictimai birliklərin iştirakı; 14) ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq, ekoloji qanunvericiliyin Avropa qanunvericiliyinə və beynəlxalq müqavilələrə uyğunlaşdırılması [22, 23].

Kənd təsərrüfatı Azərbaycanda əsas məşğulluq mənbəyidir və iqtisadi diversifikasiya üçün vacibdir. Kənd təsərrüfatı həm də ona görə dəyərli ki, bu sahə ərzaq təhlükəsizliyi və bölgələrdə yoxsulluğun azaldılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycanda ekoloji təmiz əkinçiliyi inkişaf etdirmək, onun məhsullarının dünya, xüsusilə Avropa bazarına ixracını genişləndirmək üçün imkanlar genişdir. Azərbaycan hökuməti kənd təsərrüfatına subsidiyalar, lizinq xidmətləri, güzəştli kreditlər və vergi siyasəti formasında yardım edir, geniş əhatəli meliorasiya və irriqasiya tədbirləri həyata keçirir.

Cədvəl 1.

Azərbaycan iqtisadiyyatının yaşllaşdırılmasının
GZİT (güclü və zəif tərəflər, imkanlar və təhlükələr) analizi

Güclü tərəflər (S)	Zəif tərəflər (W)	İmkanlar (O)	Təhlükələr (T)
Hökumətin yaşıl inkişafa maraqlı olması	Biznesin yaşıl iqtisadiyyata marağının az olması	Enerji daşıyıcılarına dinamik qiymət siyasəti	Bürokratik əngəllərin artması
Bir sıra yaşıl texnoloji avadanlıqlara idxal güzəştləri	Ciddi maliyyə - investisiya resurslarının tələb edilməsi	Yaşıl inkişafa əlavə vəsaitlərin yönəldilməsi imkanı	Qanunvericiliyin lazımi şəkildə tətbiq edilməməsi
Mütəxəssislərin yaşıl iqtisadiyyata artan marağı	Əhalinin problemin vacibliyini tam şəkildə dəyərləndirməməsi	Xüsusi yaşıl biznes zonasının yaradılması	Müxtəlif iqtisadi maraqların toqquşması
İnstitusional təşkilatların əlverişli mühit və mexanizmlər yaratmaq istəyi	Yaşıl tarifi müəyyən edilməməsi	İqtisadiyyatın texnoloji bazasının yenilənməsi zəruriliyi	Korporativ idarəetmənin zəifliyi
Əhalinin ekoloji təmiz məhsullara və mühitə həssaslığı	Yaşıl texnologiyalar sahəsində peşəkar kadrların azlığı	Vergi və gömrük güzəştlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi	Korporativ sosial məsuliyyətin aşağı düşməsi
Əhalinin təbiəti qoruma hissi	Dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının zəifliyi	Müvafiq sahədə xüsusi iqtisadi zonanın, sənaye klasterlərinin yaradılması	Əhalinin bəzi diqqətsizliyi və laqeydliyi

Cədvəldə 1-də verilən GZİT analizdən də görünür ki, Azərbaycan yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı üçün güclü potensial imkanlara malikdir [24]. Lakin mövcud zəif tərəflər və təhlükələrdə yaşıl iqtisadiyyatın inkişafını ləngidir. Hazırda yaşıl iqtisadiyyatın sistem yaradan paradiqması - insan kapitalının inkişafı Azərbaycanda dövlətin iqtisadi siyasətinin təməlini təşkil edir. Bu siyasət çərçivəsində həyata keçirilən kompleks proqramların (yoxsulluqla mübarizə, davamlı inkişaf, regionların sosial-iqtisadi inkişafı, ərzaq və enerji təhlükəsizliyi, təhsil, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları və s. sahələr üzrə) icrası nəzərdə tutulan hədəflərin yerinə yetirilməsini təmin edəcəkdir.

Hər bir konsepsiyanın müxtəlif kriteriyalar üzrə qiymətləndirilməsi müsbət və mənfi tərəfləri üzə çıxarır [25]. Bu prizmadan yanaşanda yaşıl iqtisadiyyat da istisna deyildir. Çünki yaşıl iqtisadi sistemə keçid üçün təşəbbüslər və proqramlar bir ölkəyə ziyan, digərinə xeyir verə bilər. Təşəbbüslərin həyata keçirilməsindən öncə düzgün qiymətləndirmə aparılmalı və insanların yeniliklərə sürətlə adaptasiyası üçün imkanlar yaradılmalıdır. Yaşıl iqtisadiyyata keçidin mənfi təsirləri daha çox inkişaf etməkdə olan ölkələrdə və təbii resurslarla zəngin olan ölkələrdə biruzə verə bilər.

Yaşıl iqtisadiyyata keçidin ilk dövrlərində buraxılan səhv, digər dövrlərdə sistemin səmərəsini azalda bilər. Bu haldan isə daha çox inkişaf etməkdə olan ölkələr narahatdırlar. Çünki inkişaf etməkdə olan ölkələrin əhalisi insan inkişafı indeksinə, xüsusilə, təhsilin səviyyəsinə görə öndədirlər. Nəticədə, inkişaf etməkdə olan ölkələr ilk pilləni daha uğurla tamamlayıb, II

mərhələyə qədəm qoya biləcəyi halda, inkişaf etməkdə olan ölkələr birinci dövrdə insan kapitalının qıtlığına görə uğursuzluqla üzləşə bilərlər. Elə buna görədir ki, bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələr yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf etmiş ölkələrin yeni bir siyasi oyunu olduğuna güman edirlər. Bu səbəblə inkişaf etməkdə olan ölkələrə, xüsusilə, neft-qaz kimi təbii ehtiyatlarla zəngin olan ölkələrə daha ehtiyatla yanaşılmalıdır. Keçid dövrünün inkişaf etməkdə olan ölkələrdə də uğurla başa çatması üçün inkişaf etməkdə olan ölkələrin dəstəyinə ehtiyac var. Bu yardım aşağıdakı formalarda özünü göstərə bilər [25]:

- ✓ maariflənmə və islahatlara adaptasiya olunmaq üçün təlimlər, kurslar və konfranslar təşkil etmək;
- ✓ dövlət-özəl sektor əməkdaşlığını genişləndirməklə inkişaf etməkdə olan ölkələri müasir dövrün ən qiymətli resurslarından olan informasiya ilə təmin etmək;
- ✓ KİV-ə yaşıl iqtisadiyyatın təbliğatı istiqamətində maddi dəstək vermək;
- ✓ inkişaf etməkdə olan ölkələrdə su qıtlığı probleminin sistemli şəkildə həllinə yardım etmək;
- ✓ yaşıl iqtisadiyyat üçün potensial sahə olan kənd təsərrüfatına investisiya yatırmaq;
- ✓ bərpa olunan təbii resurslarla zəngin ölkələrə alternativ enerji mənbələrinin inkişafı üçün xarici birbaşa investisiyalar yatırmaq;
- ✓ yaşıl iqtisadiyyat sahəsində uğurlu və uyğun praktikanı müvafiq ölkələrə transfer etmək;
- ✓ təşəbbüskar addımlarda inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi durumunu nəzərə almaq və s.

Ümumiyyətcə yaşıl iqtisadi sistemə keçmək o demək deyildir ki, bütün digər problemlər həll olunmuşdur. Bir çox problemlər vardır ki, onların həlli kompleks yanaşma əsasında mümkün ola bilər.

Nəticə

Son illərdə beynəlxalq miqyasda qlobal iqtisadi böhranın və iqlim dəyişikliklərinin qarşısının alınmasında daha az enerjiden istifadə edilməsi və onun daha təmiz mənbələrdən alınması ümumi məqsəd kimi müəyyənləşdirilib. Bu, həm də digər problem olan davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyaya keçidin vacib şərtidir.

21-ci əsrin əsas prioriteti kimi insan potensialına əsaslanan inkişafın təmin edilməsində E-dövlət texnologiyalarının, İKT-nin, informasiya cəmiyyətinin qarşısında bir çox problemlər durur. Müasir dövrdə biliyə, elm və qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan cəmiyyətdə yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması başlıca şərtidir.

Qlobal iqlim dəyişmələrinə və bu proseslərlə əlaqədar olan ekoloji və iqtisadi problemlərə həsr edilmiş Dünya sammiti göstərdi ki, Yer kürəsinin uzunmüddətli inkişafının təmin edilməsi insanın iqtisadi fəaliyyətində və həyat tərzində yeni prioritetlərin formalaşmasını tələb edir. Onlardan ən əsasları ətraf mühit ilə qarşılıqlı əlaqədə olan, davamlı inkişafı təmin edən "yaşıl" iqtisadiyyat, "yaşıl" həyat təzi və "yaşıl" təfəkkür, "yaşıl" düşüncə, "yaşıl" intellektir. Ona görə də dünya iqtisadiyyatı ilə inteqrasiyaya meyl edən Azərbaycan iqtisadiyyatı və cəmiyyəti paralel olaraq həm postsənaye iqtisadiyyatının yaşıllaşdırılması texnologiyalarından ən səmərəli formada istifadə etməklə qeyri-neft sektorunun inkişafına nail olmalı, həm də ən müasir yeni texnologiyaları izləmək və tətbiq etməklə informasiya cəmiyyəti iqtisadiyyatının özünün də yaşıllaşdırılmasına nail olmalıdır.

Yaşıl iqtisadiyyatın bəzi mənfi tərəfləri olsa da, onun üstünlükləri çatışmayan tərəflərindən daha çoxdur. Buna görə də yaşıl iqtisadiyyata davamlı inkişafa aparən alternativsiz yol kimi baxmaq lazımdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Proqram, 18 fevral 2003-cü il, <http://www.eco.gov.az>
2. Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı, 21 oktyabr 2004-cü il, <http://www.eco.gov.az>
3. “Azərbaycan - 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası, 29 dekabr 2012-ci il, <http://www.president.az>.
4. “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Stratejiya”, 2 aprel 2014-cü il, www.president.az
5. www.oecd.org, <http://www.unep.org>, www.fao.org/home/en
6. Ələkbərov U. “Yaşıl” iqtisadiyyat və peşə təhsili: sivilizasiyanın yeni mərhələsi - ekoloji sivilizasiyaya (ekosivilə) aparan yol, <http://www.muallim.edu.az>
7. Qasımlı V., Vəliyev Z., Hübətov M., və b. Yaşıl inkişaf: enerji səmərəliliyi və alternativ mənbələr. AR prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzi, 2014, 144 s.
8. United Nations Environmental Programme: Green Economy, <http://www.unep.org/greeneconomy>
9. Towards a Green Economy. Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. United Nations Environmental Programme, 2011.
10. Глобальный «зеленый» новый курс. Доклад ЮНЕП, 2009, <http://www.unep.org/greeneconomy/portals/30/docs/GGND-polisv-brief>
11. Медяник Н.В. Формирование пространственной парадигмы зеленой экономики // Экономика и социум, 2014, № 2-3 (11), с. 396-399.
12. Порфирьев Б.Н. «Зелёная» экономика: новые тенденции и направления развития мирового хозяйства // Научные труды: Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН, 2012, т. 10, с. 9-33.
13. <http://www.uncsd2012.org>
14. Yang P. Black energy intensity versus green energy intensity: implications for sustainable development // International Journal of Green Economics, 2014, vol. 8, issue 2, pp. 93-119.
15. Musina L.A., Kvasha T.K. A study of the effect of resource efficiency on the economic development in the countries that are leaders of “green” modernization // Проблемы экономики (Харьков), 2014, №4, с. 53-61.
16. Dinda S.. A theoretical basis for green growth // International Journal of Green Economics, 2014, vol. 8, issue 2, pp. 177-189.
17. <http://www.energysavingtrust.org.uk/domestic/feed-tariff-scheme>
18. <http://www.eco-tax.com>
19. Шехурдина В.И. Зеленая экономика – конкурентное преимущество государства XXI века // Экономика и менеджмент систем управления, 2014, т. 1, № 1 (11), с. 086-092.
20. Бочко В.С., Некрасов А.А. Зеленая экономика: теория вопроса // Журнал экономической теории, 2014, № 1, с. 244-248.
21. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, 8 iyun 1999-cü il, <http://www.eco.gov.az>
22. Bruyère S., Filiberto D. The green economy and job creation: inclusion of people with disabilities in the USA // International Journal of Green Economics, 2013, vol. 7, no.3, pp. 257 - 275.
23. Lin J. Study on Green Economy Transformation in Developing Countries / Proceedings of the 2nd International Conference on Green Communications and Networks, 2012, vol. 5 pp. 315-323.
24. Makower J., Pike C. Strategies for the green economy: opportunities and challenges in the new world of business, New York : McGraw-Hill, 2009, 290 p.

25. T.G., Okereke C., Environmental justice and conceptions of the green economy // International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, 2015, vol. 15, issue 1, pp. 13-27.

УДК 004:338.242

Алгулиев Расим М.¹, Алиев Аловсат Г.²

^{1,2}Институт Информационных Технологий НАНА, Баку, Азербайджан

¹secretary@iit.ab.az, ²alovsat_qaraca@mail.ru²

"Озеленение" экономики как новый этап в развитии информационного общества

Была раскрыта сущность озеленения экономики в условиях информационного общества и описаны соответствующие международные вызовы и инициативы в этой области. Объяснены базовые принципы зеленой экономики. Процесс «озеленение» представлен как новый этап общества и экономического развития. Обоснована необходимость формирования зеленого мышления и образа жизни во всех областях общества и сферах экономической деятельности как результат перехода к новой экономике. Было проанализировано положение в Азербайджане, связанное с формированием зеленой экономики. Предложены меры по предотвращению отрицательных сторон зеленой экономики.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленое мышление, технологии озеленения, инициативы зеленой экономики.

Rasim M. Alguliyev¹, Alovsat G. Aliyev²

^{1,2}Institute of Information Technology of ANAS, Baku, Azerbaijan

¹secretary@iit.ab.az, ²alovsat_qaraca@mail.ru

Greening the economy as a new stage in the development of the information society

Were disclosure of the landscaping of the economy in the information society and described sootvetstvuyuschie international calls and initiatives in this area. Explained the basic principles of a green economy. The process of "ozeleninie" is presented as a new stage of society and economic development. It substantiates the need for the formation of a "green" thinking and way of life in all areas of society and economic activities as a result of the transition to the new economy. It was to analyze the situation in Azerbaijan is connected with the formation of a green economy. Measures on predotvrasheniya negative aspects of the green economy.

Keywords: green economy, green thinking, technology gardening, green economy initiatives.